

O'ZBEKISTON AVTOMOBIL SANOATINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING STRATEGIK IMKONIYATLARINI ANIQLASH

Nasritdinova Gulchexra Abdurashitovna
Alfraganus University nodavlat oliy ta'lim
tashkiloti, Moliya kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada avtomobil sanoatiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish holati va samaradorligi o'rganilgan. Avtomobil sanoatiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish samaradorligini baholash bo'yicha uslubiy yondashuvlar taklif etilgan. Avtomobil sanoatining investitsion salohiyati va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar majmuasi tizimlashtirilgan. Jahon mamlakatlarida investitsion muhit jozibadorligini baholash bo'yicha indikatorlar tizimi ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra klaster tahlildan foydalanish asosida O'zbekiston avtomobil sanoatining investitsion faolligini oshirish bo'yicha eng mos keluvchi mamlakatlarning o'ziga xosligi bo'yicha guruhlangan.

Kalit so'zlar: investitsiya, xorijiy investitsiyalar, portfel investitsiyalar, avtomobil sanoati, klaster tahlil, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni (TTXI)

Аннотация

В данной статье рассматривается состояние и эффективность привлечения прямых иностранных инвестиций в автомобильную промышленность. Предложены методические подходы к оценке эффективности привлечения прямых иностранных инвестиций в автомобильную промышленность. Систематизирован инвестиционный потенциал автомобильной промышленности и совокупность факторов, влияющих на него. В странах мира разработана система показателей оценки привлекательности инвестиционной среды. По результатам исследования, основанного на использовании кластерного анализа, по характеристикам сгруппированы наиболее подходящие страны для повышения инвестиционной активности автомобильной промышленности Узбекистана.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, портфельные инвестиции, автомобильная промышленность, кластерный анализ, прямые иностранные инвестиции (ПИИ).

Abstract

This article studies the state and effectiveness of attracting foreign direct investment to the automotive industry. Methodological approaches to assessing the effectiveness of attracting foreign direct investment to the automotive industry are proposed. The investment potential of the automotive industry and the complex of factors influencing it are systematized. A system of indicators for assessing the attractiveness of the investment environment in countries of the world is developed. According to the results of the study, based on cluster analysis, the most suitable

countries for increasing the investment activity of the automotive industry of Uzbekistan are grouped by their characteristics.

Keywords: investment, foreign investment, portfolio investment, automotive industry, cluster analysis, foreign direct investment (FDI)

KIRISH

O'zbekistonda mustaqil taraqqiyot davrida qulay investitsion muhit yaratish, iqtisodiyotga yo'naltirilgan sarmoyani ko'paytirish, investitsion faoliyat jozibadorligini oshirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasini 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida «Avtomobil sanoatida kooperatsiyani yanada rivojlantirish orqali ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga, eksport hajmini 2 baravarga ko'paytirish va mahalliy lashtirish darajasini oshirish» zarurati alohida vazifa sifatida belgilangan[1]. Shunga ko'ra avtomobil sanoati korxonalariga investitsiyalarni jalb etishdagi muammolarning umumiy jihatlari va boshqarish mexanizmlarini tadqiq etish ustuvor tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi. Ayniqsa, O'zbekiston avtomobil sanoati korxonalariga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni (TTXI) jalb etishning nazariy va uslubiy asoslarini yaratish masalalari bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borish dolzarb vazifadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Investitsion jozibadorlik obyekt sifatida muayyan bir miqyosda, ya'ni biron bir loyiha, korxona, mintaq, tarmoq hamda mamlakat darajasida ko'rilishi mumkin. Mazkur tizimda korxona asosiy tayanch nuqta hisoblanib, har bir investitsion loyiha muayyan bir korxona miqyosida amalga oshiriladi, ushbu korxona esa iqtisodiy faoliyati turidan kelib chiqib, u yoki bu tarmoqqa (sohaga) tegishli bo'ladi. Shuningdek, ma'lum bir mintaq joylashganligi sababli mintaqaviy investitsion jozibadorlikni aks ettirsa, barcha mintaqalar birlashtirilganda mazkur ko'rsatkich mamlakat darajasida aks ettiriladi[2].

Korxonaning investitsion jozibadorligi uning ichki va tashqi muhitning barcha muhim omillari va xavf darajasini hisobga olgan holda, tashqi investorlar uchun zarur bo'lgan bozor faoliyati va iqtisodiy ko'rsatkichlarini (iqtisodiy, ijtimoiy va hokazo) ta'minlay olish qobiliyatining murakkab tavsifi hisoblanadi.

Investitsion jozibadorlikni baholash uchun ikkita muhim jihatga e'tibor qaratish lozim. Birinchisi, ma'lum bir obyektning investitsiyalashning investitsion jozibadorligi. Bunda aniq bir hududiy tizimda mavjud tarmoq, soha va klasterlarning iqtisodiy holati tahlil etiladi. Iqtisodiy tahlilni amalga oshirishda investitsion loyiha va dasturlari samaradorligini aniqlashning tayanch ko'rsatkichlari (sof diskontlangan daromad, qoplash muddati, foyda normasi, ichki rentabellik normasi) baholanadi[3].

Investor tomonidan talab qilinadigan korxonaning holatini baholash uchun ma'lum bir miqdoriy mezonlardan foydalanish talab etiladi. Shuningdek, mazkur baholash nafaqat korxona faoliyatiga balki mamlakatdagi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik muhim bilan ham bog'liq bo'lishi talab etiladi.

Investitsion risklar esa investitsiyalarni qisman yoki to'liq yo'qotish, kutilgan daromaddan kamroq foyda olish va loyihada ko'zlangan maqsadlarga erisha olmaslik xatari hisoblanadi. Loyihadan qanchalik ko'p miqdorda daromad kutilsa, u shunchalik yuqori riskli hisoblanadi. Investitsiya kiritiladigan korxonaning iqtisodiy holati va bozor imkoniyatlari, investitsiya qaytimini baholash bilan birga investitsion risklarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi va bu jarayonni baholash esa maxsus usullar asosida amalga oshirilishi lozim. Iqtisodiy adabiyotlarda korxonaning investitsion jozibadorligini baholash uchun bir qator omillarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimlaridan foydalaniladi[4]: investorlar salohiyati, foyda olish imkoniyati va risk darajasi, korxonaning daromadlari va dividendlar to'lash imkoniyatlari; kreditlari, to'lovga qobillik va daromadlilik darajasi; aksiyadorlar va mulkdorlar korxonaning kelajakdagi rentabelligini, dividendlar miqdori, investitsiya riskini tahlil qilishi; istiqbolda korxonaning samarali faoliyat yuritish uchun boshqaruv qarorlarini qabul qilish, korxona tuzilmasi va menejmentini tahlil qilish; investitsion resurslarning taqsimlanishi va davlatning investitsion jozibadorlikni oshirish bo'yicha faoliyati va siyosat;

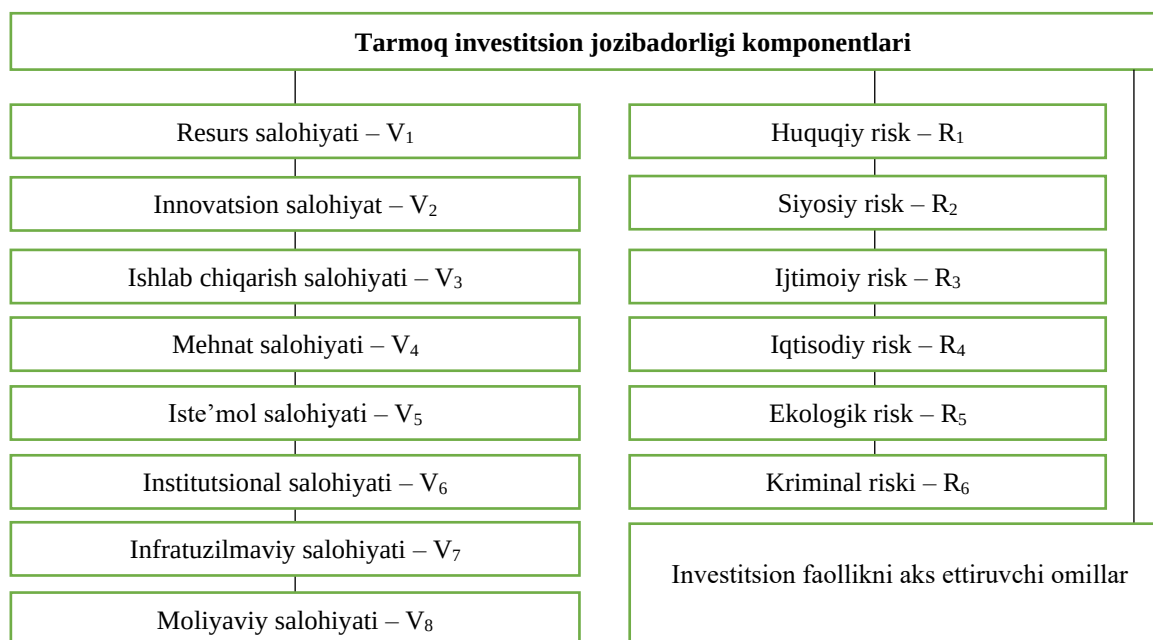
Investitsion jozibadorlikni baholashda D.A.Yendovskiy[5], V.A.Babushkin[6], R.A.Rostislavov[7], I.A.Blank[8], Ye.N.Staroverovalarning tadqiqotlari asosan korxonaning faoliyatiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarga bog'liqligi o'rganilgan. Ichki omillar sifatida korxona tomonidan boshqariladigan omillar, jumladan: korxonaning moliyaviy holati, menejment sifati, ishlab chiqarish va marketing faoliyati qabul qilingan. Tashqi omillar sifatida mamlakatning investitsion siyosati, bojxona tariflari va boshqa omillarni tahlili asosida investitsiya qarorlarini qabul qilish maqsadga muvofiqligi e'tirof etiladi.

Iqtisodiyot amaliyotida hozirgi vaqtda ma'lum bo'lgan sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholash bo'yicha turli yondashuvlar mavjud bo'lib, asosiy muammo sifatida barcha ko'rsatkichlarni to'liq qamrab oluvchi baholash usullarini ishlab chiqish muammosini qo'yadi. Shuningdek, investorlar uchun tarmoq investitsion jozibadorligini baholash usullarini ishlab chiqishda tarmoq xususiyatlarini ham e'tiborga olish lozim.

METODOLOGIYA

Tarmoq investitsion jozibadorligini baholashda ichki va tashqi omillarni to'liq qamrab oluvchi integral usullar asosida bosqichma bosqich amalga oshirishi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Investitsion jozibadorlikni baholashda qanchalik ko'p omillar hisobga olinsa, investitsion risklar shunchalik kamayib borishi kuzatiladi. Shu bilan birga, tanlov va baholash muayyan investorning manfaatlariga mos ravishda amalga oshirilishi kerak, bu esa investor uchun qaror qabul qilish jarayonidagi muammolarni bartaraf etadi.

Avtomobil sanoatining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, O'zbekistonda shakllangan investitsion muhitni baholashda, jalb qilinadigan xorijiy investitsiyalar miqdoriga ta'sir etuvchi va tarmoqda investitsiyalarni boshqarish jarayonini amalga oshirish uchun eng muhim indikatorlar tizimini shakllantirish talab etiladi. Tarmoq investitsion jozibadorligi komponentlari 1-rasmda aks ettirilgan.



1-rasm. Tarmoq investitsion jozibadorligining tarkibiy qismlari¹

Mamlakatda ma'lum sanoat tarmog'i uchun investitsion muhitni yaratish masalasida iqtisodiyotni globallashtirishni asosiy jarayon sifatida talqin qilish va buning natijasida investitsion resurslarga ega bo'lish ko'lamining kengayishini nazarda tutadi. Avtomobil sanoatiga xorijiy investitsiyalar hajmini oshirishni istasak, albatta, tarmoqning investitsion muhitini, raqobatchilarga nisbatan yanada maqbul va yuqori darajada shakllantirish talab etiladi va qulay va ortiqcha riskdan holi bo'lishini ta'minlashga ham e'tibor qaratishimiz zarur (1-jadval)

1-jadval

Avtomobil sanoatining investitsion salohiyati va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar majmuasi²

Guruh	Omillar
I. INVESTITSION SALOHIYAT DARAJASIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR	Resurs salohiyati
	Innovatsion salohiyat
	Ishlab chiqarish salohiyati
	Mehnat salohiyati
	Iste'mol salohiyati
	Institutsional salohiyat
	Infratuzilma salohiyati
	Moliyaviy salohiyat
II. INVESTITSION RISKLAR DARAJASINI BAHOLOVCHI OMILLAR	Huquqiy risklar
	Siyosiy risklar
	Ijtimoiy (sotsial) risklar
	Iqtisodiy risklar
	Ekologik risk
	Kriminal risk
III. INVESTITSION FAOLLIK	Investitsion faollikni aks ettiruvchi omillar

¹ Muallif ishlanmasi

² Muallif ishlanmasi.

Taklif etilgan omillar asosida O'zbekiston avtomobil sanoatini investitsion jozibadorligini baholash uchun asos sifatida qabul qilinuvchi indikatorlar tizimini ishlab chiqish lozim.

Resurs salohiyati: resurs salohiyatini mamlakatda ishlab chiqarilayotgan avtomobillarning lokalizatsiyalar darajasi bilan aniqlash tavsiya etiladi. Avtomobil ishlab chiqaruvchi korxonalarning lokalizatsiyalash darajasi, avtomobil ishlab chiqarishda o'zlashtirilgan resurslar ko'lamini bilan ifodalanadi.

Investitsion jozibadorlikni baholashda O'zbekiston avtomobil sanoatini boshqa mamlakatlarga nisbatan taqqoslash orqali tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlar orasida chet el investitsiyalarini jalb etishning raqobat shakli yildan-yilga kuchayib bormoqda. Chet ellik investorlarga yaratilgan qulaylik mamlakatning avtomobil sanoatida qaysi davlatda ustun darajada bo'lsa, ya'ni foyda olish ehtimoli kattaroq bo'lsa, tabiiyki, ularning aynan o'sha mamlakatning avtomobil sanoatiga sarmoya kiritishga qiziqishi ortadi. Bozor iqtisodiyotining nisbiy samaradorlik qonuniga mos keluvchi yechim hisoblanadi, ya'ni qayerda samara (foyda) olish imkoniyati nisbatan yuqori bo'lsa, tadbirkorlar o'sha yerdagi bozorga ko'proq intiladi. Avtomobil sanoatining O'zbekistonda rivojlanishi natijalari mamlakatda yuqori investitsiya muhitini yaratganligida hisoblanadi.

Avtomobil sanoatiga xorijiy investorlar tomonidan baholashda odatda bir qator mezonlar asos qilib olinadi. Xalqaro savdo markazi (ITC) Jahon savdo tashkilot va Birlashgan millatlar tashkilotning qo'shma agentligi hisoblanib, mamlakatlar bo'yicha xalqaro savdo statistikasi yuritiladi. ITC tomonidan mamlakatlar sanoat tarmoqlarining investitsiyalar jalb qilish uchun raqobatlashayotgan mamlakatlarning investitsion jozibadorligini namoyon etuvchi bir qator ko'rsatkichlar tizimi yuritiladi.

Mamlakatning investitsion jozibadorligini amaliy ifodasi birinchi navbatda tegishli tarmoq yoki sohaning tashqi savdosi hisoblanadi. Shuningdek, investitsiyalarni jalb etish va investitsion faoliyat bo'yicha tariflar eng muhim hisoblangan omillar sanaladi. Jahon mamlakatlarining avtomobil sanoati uchun qo'llanilayotgan investitsion ta'riflari xar bir mamlakatning investitsion jozibadorligini namoyon etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Investitsion jozibadorlikni aniqlash bo'yicha tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqib baholashga qaratilgan yondashuvlarning aksariyatida asosiy e'tibor investitsion muhit omillarini baholashga asoslanadi. Fikrimizcha, investitsion jozibadorlikni amaliy ifodasi sifatida investitsiya bozorida ishtirokchi mamlakatlarga nisbatan baholash maqsadga muvofiq. Avtotransport vositalari va boshqa transport uskunalarini ishlab chiqarish sohasida investitsiyalar jalb qilish uchun raqobatlashayotgan mamlakatlarning investitsion jozibadorligini aniqlash maqsadida klaster tahlilini amalga oshiramiz. Klaster tahlili bizga jahon mamlakatlarining avtomobil sanoatini investitsion jozibadorligini aniqlash va O'zbekistonning ushbu tarmoqdagi investitsion salohiyatini boshqa raqobatlashayotgan mamlakatlar bilan taqqoslash imkonini beradi.

Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlar bo'yicha investitsiya bozorida raqobatlashayotgan mamlakatlarning investitsion jozibadorligini aniqlash maqsadida

quyidagi indikatorlar tizimini shakllantirish maqsadga muvofiq (2-jadval).

2-jadval

Jahon mamlakatlarida investitsion muhit jozibadorligini baholash bo'yicha indikatorlar tizimi¹

Tanlangan omil	Belgilash	Manbasi	Sharhi
Mamlakatlarning jami mahsulot ishlab chiqarishdagi ulush	ICH	OICA.net	Jahonda ishlab chiqarilgan jami avtomobillarda mamlakatlar ulushi va uning o'zgarishlari
Tarmoqda TTXI ichki oqimi	IFFDI	Statistics of UNCTAD.	Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlarda TTXI larning ichki oqimining jamiga nisbatan ulushi
Tarmoqda TTXI jami oqimi	ISFDI	Statistics of UNCTAD.	Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlarda TTXIlarning jami oqimida mamlakatlar ulushi
Mamlakatlarning avtomobil tarmog'idagi xorijiy korxonalar soni	NumENT	Investmentmap.org.	Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlarda ushbu tarmoqlarda faoliyat yurituvchi jami korxonalar soni
Mamlakatlarda avtomobil tarmog'idagi xorijiy filiallar soni	NumENTF	Investmentmap.org.	Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlarda ushbu tarmoqlarda faoliyat yutuvchi jami filiallar soni
Mamlakatlarning avtomobil eksporti	EXP	Investmentmap.org.	Jahon eksportida mamlakatning ulushi va uning o'zgarishlari
Mamlakatlarning avtomobil importi	IMP	Investmentmap.org.	Jahon importida mamlakatning ulushi va uning o'zgarishlari
Eksportning o'rtacha ta'riflari	Avgfaced	Investmentmap.org.	Jahon mamlakatlari tomonidan avtomobil eksporti uchun duch keladigan o'rtacha barcha ta'riflar
Importning o'rtacha ta'riflari	Avgapplied	Investmentmap.org.	Mamlakatga boshqa mamlakatlarning avtomobil eksporti uchun duch kelinadigan o'rtacha qo'llaniladigan tariflar
Xorijiy investorlarni himoya qilish indeksi	PMIR	doingbusiness.org	Jahon bankining "Biznes yuritish" yo'nalishidagi reytingining investorlarni himoya qilish indeksi, (Strength of minority investor protection index)
Iqtisodiyotning ochiqlik indeksi	EFSI	fraserinstitute.org	Iqtisodiyotning ochiqlik indeksi. Economic Freedom Summary Index
Inson kapitalini rivojlanish indikatorlari	HDI	undp.org/human development report	Inson kapitalini rivojlanish indikatorlari. Human Development Indicators.

Avtomobil ishlab chiqaruvchi jami 42 ta mamlakat bo'yicha investitsion muhit jozibadorligini baholash bo'yicha tanlab olingan 12 ta indikatorlar asosida klaster tahlilini amalga oshiriladi.

Klaster tahlili — bu obyektlar yoki hodisalarni klaster deb nomlangan nisbatan bir hil guruhlariga ajratish uchun ishlatiladigan statistikada keng qo'llaniladigan usullardan biridir. Har bir klasterdagi obyektlar bir-biriga ma'lum xususiyatlar bo'yicha o'xshash va boshqa klasterlardagi obyektlardan farq qilishi kerak.[9]

Investitsion jozibadorlikni baholashda klaster tahlil usulidan foydalanish uning boshqa tahlil usullaridan va murakkab statistik hisob-kitoblarni talab qilmaydigan nisbatan sodda jarayonlardan iboratligidir. Klasterlash usullari tadqiqotchining harakatlarining ma'lum algoritmlariga asoslangan evristik usul hisoblanib, keng

¹ Muallif tomonidan tuzilgan

statistik hisob-kitoblarga asoslangan dispersiya, regressiya, diskriminant va omil tahlilidan keskin farq qiladi. Klasterlash usullari muhim statistik xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ushbu usullarning fundamental soddaligini tan olish kerak[10].

Klasterlash usullari iyerarxik va iyerarxik bo'lmagan usullarga bo'linadi. Iyerarxik klasterlash iyerarxik yoki daraxtga o'xshash tuzilmani qurish bilan tavsiflanadi.

Investitsion muhit jozibadorligini aniqlash bo'yicha klasterlashning iyerarxik bo'lmagan usulidan foydalanish tavsiya etiladi. Iyerarxik bo'lmagan klasterlash usullari, k-o'lchamli klasterlash usuli hisoblanib (k-means clustering), bunda tekshirilayotgan obyektlarni tanlangan xususiyatlari bo'yicha avvallo markaziy nuqtani aniqlaydi va barcha obyektlarni shu xususiyatlarga yaqinligi bo'yicha chegara qiymatiga ko'ra birlashtiradi.

Tahlilni amalga oshirish uchun SPSS statistics paket dasturidan foydalaniladi. Jahon mamlakatlarida investitsion muhit jozibadorligini baholash bo'yicha shakllantirilgan indikatorlar tizimi bo'yicha ma'lumotlar bazasiga ko'ra klaster tahlilni amalga oshirilganda klasterlarning boshlang'ich markazlashuvi 3-jadval ma'lumotlarida olingan.

3-jadval

Klasterlarning boshlang'ich markazlashuvi¹

	Klasterizovat				
	1	2	3	4	5
ICH	11,78	10,13	1,10	,23	2,36
IFFDI	36,28	1,04	2,09	,05	4,01
ISFDI	25,52	1,00	2,46	,04	3,78
NumENT	4,0	35,0	8,0	5,0	8,0
NumENTF	3,0	31,0	8,0	5,0	4,0
Avgfaced	7,70%	7,90%	6,70%	7,30%	6,70%
Avgapplied	1,10%	0,00%	1,00%	21,90%	1,00%
PMI	36	32	33	35	34
EFSI	8,19	7,86	7,41	6,80	7,35
HDI	,920	,915	,883	,710	,891
Exports	158195,4	162605,3	316298,7	52,9	153051,9
Imports	361041,3	33005,1	145201,3	1279,1	138388,7

3-jadvalda tanlangan obyektlarning tegishli xususiyatlarining markaziy nuqtasida eng yaqin joylashganlik holati bo'yicha omillarning qiymatlari keltirilgan. Har bir obyekt eng yaqin tasniflash klaster markaziga beriladi. Klasterlarning yakuniy markazlashuvi (takrorlanish) to'xtash mezoniga erishilgunga qadar yangilanadi. Yakuniy klaster markazlari oxirgi klasterlardagi obyektlar uchun o'zgaruvchilarning o'rtacha qiymatlarini anglatadi (4-jadval).

Tahlil natijalariga ko'ra kiritilgan 5 ta klasterga ajratish sharti bilan amalga oshirilgan tahlil natijalari bizga 43 ta obyektни investitsion muhit holatining o'ziga xosligi bo'yicha ajratish imkoni berdi (5-jadval). Unga ko'ra birinchi klasterdan 1 ta mamlakat ya'ni AQSH joy oldi va klasterlarning yakuniy markazlashuvi bo'yicha tanlangan omillarning eng maqsadi ko'rsatkichlarini aniqlash imkonini berdi. AQSHning o'ziga xos jihati belgilangan ta'riflarning nisbatan pastligi va

¹ Muallif tomonidan SPSS statistics paket dasturi asosida olingan natijalar

investitsiyalar ichki va tashqi oqimining boshqa mamlakatlarga nisbatan eng yuqori ko'rsatkichlari bilan tasniflanadi va avtomobillar eksport va importi bo'yicha yetakchi mamlakatlardan biri sifati samarali investitsiya muhitini shakllantirgan mamlakat sifatida qarash mumkin.

4-jadval

Klasterlarning yakuniy markazlashuvi¹

	Klasterlash jarayoni				
	1	2	3	4	5
ICH	11,78	6,20	1,10	,98	8,77
IFFDI	36,28	1,51	2,09	,93	6,37
ISFDI	25,52	1,89	2,46	1,12	7,11
NumENT	4,0	449,3	8,0	157,6	1009,8
NumENTF	3,0	282,3	8,0	116,2	747,8
Avgfaced	7,70%	7,40%	6,70%	7,10%	7,25%
Avgapplied	1,10%	5,97%	1,00%	7,96%	4,75%
ProtectingMinorityInvestors	36	39	33	32	39
EFSI	8,19	7,46	7,41	6,82	7,49
HDI	,920	,863	,883	,799	,873
Exports	158195,4	127058,3	316298,7	14844,9	109960,9
Imports	361041,3	35558,6	145201,3	13082,6	112210,0

Yana bir alohida xususiyatga ega bo'lgan mamlakat sifatida Italiya ajrab chiqdi. Uning o'ziga xosligi savdo va investitsiya oqimi bo'yicha tariflarni boshqa mamlakatlarga nisbatan pastligi va asosiy xususiyati inson kapitalini indeksini nisbatan past ko'rsatkichlari hisoblanib, mashinasozlik tarmog'i o'ziga xos bo'lgan strategiyalar asosida rivojlanmoqda.

2-klasterda jami 3 ta mamlakat birlashdi (Koreya, Meksika, Yaponiya) va ularning o'ziga xos jihati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha muvozanatlashgan investitsion muhit yaratishga harakat qilgan mamlakatlardir. Ushbu mamlakatlar savdo ta'riflarning eng minimal miqdorlari belgilangan bo'lsa-da, xorijiy korxonalarni o'z mamlakatiga joylashtira olmaydigan va asosan investitsiyalarni xorijiy mamlakatlarga joylashtirishga intiladigan mamlakatlardir.

4-klasterda jami 34 ta mamlakat birlashdi va O'zbekiston ham ushbu mamlakatlar qatoridan joy oldi. Ushbu mamlakatlar guruhiga xos xususiyatlar avtomobillar ishlab chiqarish, eksport va importda eng kam ulushga ega bo'lgan, investorlarni himoya qilish bo'yicha indikatorlarda eng past va savdo ta'rif stavkalarining nisbatan yuqori ekanligi bilan ajraldi.

5-klasterda esa jami 4 ta mamlakat birlashib, ular investitsion imkoniyatlari keng va eng raqobatlashayotgan mamlakatlar sifatida qarash mumkin. Ushbu guruhdagi davlatlarda investorlarga yaratilgan sharoitlar ularda xorijiy korxonalarni mamlakat ichiga joylashtirish va mamlakatdan tashqarida filiallar tashkil etish bo'yicha keng imkoniyatlar yaratgan mamlakatlardir. Ushbu mamlakatlarda savdo tariflarining nisbatan yuqori bo'lishiga qaramay, jami eksportning qariyb 35 foizidan ortig'i shu mamlakatlar hissasidir. O'zbekiston uchun investitsion muhit jozibadorligini oshirish bo'yicha amalga oshiriladigan strategik yo'nalishlar aynan 5-klasterga tegishli bo'lgan mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib belgilash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

¹ Muallif tomonidan SPSS statistics paket dasturi asosida olingan natijalar

**Avtomobil ishlab chiqaruvchi mamlakatlarni klaster tahlil asosida
guruhlash natijalari¹**

klasterlar	Soni	Mamlakatlar nomi
1	1	AQSH
2	3	Koreya, Meksika, Yaponiya
3	1	Italiya
4	34	O'zbekiston va boshqa turli mamlakatlar
5	4	Kanada, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya
Jami	43	

Barcha mamlakatlarga nisbatan xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha ta'riflarning butun mamlakatlar bo'yicha taqqoslama holatiga ko'ra, O'zbekiston avtomobil sanoatining holati jahon mamlakatlari ichida quyi pog'onani egallab turibdi. O'zbekiston avtomobil sanoati uchun maqsadga muvofiq investitsion muhit yaratishda Kanada, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya tajribalariga tayanishni taqozo etadi. Avtomobil sanoatida yuqori investitsion jozibadorlikni ta'minlashda kiruvchi ta'riflarni qayta ko'rib chiqish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish, xorijiy korxonalar sonini ko'paytirish, investorlar mulkini himoyalash bo'yicha xalqaro standart mezonlarni qabul qilish kabi bir qator vazifalarni bajarish talab etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston avtomobil sanoatida inji-iring, nou-xau, ilmiy tadqiqot markazlari va marketing strategiyalarini ishlab chiqishda tashqi hamkorlarga suyanishidir. O'zbekiston avtomobil sanoati asosan tashqi hamkorlarning dizaynerlik ishlanmalari, texnologik konstruksiyalari va umuman olganda investorlar tomonidan amalga oshirilmoqda. Ushbu holat avtomobil sanoatida raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarini yanada cheklanishiga olib keladi.

Ishlab chiqarishning moslashuvchanligini, zamonaviy boshqaruv usullari va tuzilmalardan foydalanishning olib borilayotgan samarali ishlar hamda muhim natijalar ishlab chiqarishning sezilarli miqdorini mahalliyashtirish imkonini berdi. Ushbu korxonalar mahsulotlari (avtomobillarning maxsus qismlarini ishlab chiqaruvchilar) "General Motors" kompaniyasining standartlariga muvofiq keladi va shuning bilan birga xalqaro standart talablariga javob bergani holda mahsulotlarning bir qismini eksport qilinmoqda.

Avtomobil sanoatining investitsion jozibadorligini baholash investitsion jozibadorlikni belgilab beruvchi omillar va investitsion risk omillari korxonalarning iqtisodiy va moliyaviy ahvolini bevosita xarakterlovchi yoki ta'sir etuvchi ko'rsatkichlarni o'z ichiga olishi lozim.

Mamlakatda ma'lum sanoat tarmog'i uchun investitsion muhitni yaratish masalasida iqtisodiyotning globallashtirishini asosiy jarayon sifatida talqin qilish va

¹ Muallif tomonidan tuzilgan

buning natijasida investitsion resurslarga ega bo'lish ko'lamining kengayishini nazarda tutadi. Avtomobil sanoatiga xorijiy investitsiyalar hajmini oshirishni istasak, albatta, tarmoqning investitsion muhitini, raqobatchilarga nisbatan yanada maqbul va yuqori darajada shakllantirish talab etiladi va qulay va ortiqcha riskdan holi bo'lishini ta'minlashga ham e'tibor qaratishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон "2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Эргашев И. **Хизмат кўрсатиш соҳасида инвестицион жозибадорликни оширишнинг иқтисодий аҳамияти ва омиллари** / Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 2-сон, 122 б.
3. Ш.Мустафакулов. **Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибадорлигини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштириш**. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. –Т.: БМА. 2017 йил. 14 б.
4. Э.И. Крылов, В.М. Власова, М.Г. Егорова, И.В. Журавкова. **Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия**: учеб. пособие / – М.: Финансы и статистика, 2003. – 192 с.
5. Д.А. Ендовицкий. **Анализ инвестиционной привлекательности организации: научное издание** / Д.А. Ендовицкий, В.А. Бабушкин, Н.А. Батурина и др.; под ред. – М.: КНОРУС, 2010. – 376 с.
6. Бабушкин, В.А. **Организация и методика анализа инвестиционной привлекательности хозяйствующего субъекта**: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 / Бабушкин Владимир Анатольевич. – Воронеж, 2009. – 24 с.
7. Ростиславов, Р.А. **Инвестиционная привлекательность предприятия и факторы, влияющие на нее** / Р.А. Ростиславов // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. Вып. 2. Ч. 1. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2010. – С. 38–46.
8. Бланк, И.А. **Управление финансовыми ресурсами** / И.А. Бланк. – М.: Омега-Л, 2011. – 768 с.
9. Chul-Min Mo, Mark E. Havitz, Dennis R. Howard, "Segmenting Travel Markets with the International! Tourism Role (ITR) Scale", Journal of Travel Research, Summer 1994, p. 24—31; "Decision-Making Patterns among International Vacationers; A Cross- Cultural Perspective", Psychology & Marketing. Spring 1987, p. 75—89.
10. B. Everitt, **Cluster Analysis**, 3rd ed. (New York, NY: Haisted Press, 1993).